

EL MEU NOM ÉS LEGIÓ LITERATURA I GENEALOGIA EN ANTÓNIO LOBO ANTUNES

Aino Rinhaug

Post-Doctoral Research Fellow (RCN)

University of Oslo | IGRS School of Advanced Studies

Cita recomandada || RINHAUG, Aino (2010): "El meu nom és Legió Literatura i genealogia en António Lobo Antunes" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 2, 48-61 [Data de consulta: dd/mm/aa], < <http://www.452f.com/index.php/ca/aino-rinhaug.html> >.

Il·lustració || Caterina Cerdà

Traducció || Marta Pagès Freixas

Article || Rebut: 09/10/2009 | Apte Comitè científic: 02/12/2009 | Publicat: 01/2010

Llicència || Llicència Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons.

Resum || Aquest treball vol examinar el tema «identitat nacional i literatura» a partir de la manera com un col·lectiu –família o nació– es constitueix per un nombre de «relacions de poder». Al seu torn, aquestes «relacions de poder» són produïdes, o creades, pel propi col·lectiu i es podria considerar que representen les fronteres del grup en un moment determinat. Quan aquestes consideracions es traslladen a una obra de ficció, es veu clarament que les relacions en qüestió són de naturalesa discursiva. El discurs és poder i, com a tal, disciplina tant pel col·lectiu com per cada individu del grup. Com a exemple d'aquesta mena de discurs, l'anàlisi se centra en la novel·la *O meu nome é Legião*, de l'autor portuguès António Lobo Antunes.

Paraules clau || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | Identitat Nacional | Teoria de la família | Relacions de poder | Discurs | Autopoiesi | Genealogia.

Abstract || The present contribution seeks to examine the topic of “national identity and literature” by focusing on how a collective – family or nation – is constituted by a number of “power relations.” These “power relations”, in turn, are produced, or created by the collective as a whole and could be said to represent the frontiers of the group at any given time. When these considerations are brought into a work of fiction, it becomes clearer that the relations in question are of a discursive nature. Discourse is power and, as such, disciplinary of both of the collective as well as of each individual within the group. As an example of this kind of discourse, the analysis focuses on the novel, *O meu nome é Legião*, by Portuguese author, António Lobo Antunes.

Key-words || António Lobo Antunes | *O meu nome é Legião* | National identity | Family theory | Power relations | Discourse | Autopoiesis | Genealogy.

Vou inventando infâncias. A minha já a esgotei.
António Lobo Antunes

---

0. Introducció

En vista que el clima mundial actual, incloent-hi totes les disciplines d'investigació, està governat en gran part per «indecidibles» postmoderns (Connor 1997:29), la importància afegida a la qüestió d'«identitat» i de «nació» es fa encara més evident. O bé, tots dos conceptes estan connectats de manera tan intricada que semblen homòlegs incongruents. Aquest assaig vol tenir en compte la importància del paper que tenen tant la identitat com la nació en la constitució de la literatura contemporània. A més, davant d'una sensació creixent de discontinuïtat històrica, la literatura es veu forçada a tractar amb una concepció desconcertant del jo, de la pertinença i del paper de l'escriptura. Si la recerca de la «identitat nacional» implica una negociació a través de fronteres de tots tipus, es podria pensar que aquesta mateixa recerca dirigeix l'escriptura de literatura més enllà de les fronteres de gènere establertes, com, per exemple, el postcolonialisme. A més, sembla ser que la literatura contemporània s'endinsa cada vegada més en les aigües tèrboles del postmodernisme cap a una cosa que sembla refusar un «nom» o una definició. En altres paraules, les exploracions actuals de les fronteres traslladen les negociacions sobre el significat de la identitat nacional a un territori nou. La meua investigació relaciona aquestes reflexions preliminars amb la qüestió de la «veu», de l'«espai» i de la «narració» per veure com es creen noves genealogies (i, per tant, fronteres) o constel·lacions familiars. Si una «família» s'entén com un fragment representatiu d'una «nació», llavors, la «identitat» es concep a grans trets com la subjectivitat de pertànyer a una línia de material històric i discursiu – i, per tant, genealògic. Per recolzar l'estudi de la connexió entre identitat nacional i ficció contemporània, farà referències a la novel·la *O Meu Nome é Legião* (2007) de l'autor portuguès António Lobo Antunes.

1. Entre el marge i el centre

La novel·la està escrita de la mateixa manera que altres publicacions recents de Lobo Antunes, és a dir, com una conjunció de veus narratives, cadascuna de les quals parla des del seu punt de vista sobre un esdeveniment o un fet concret. En el cas de *O Meu Nome...*, la narració gira al voltant d'un canvi d'ordre, o, més aviat, de la caiguda d'una autoritat. Les pàgines d'obertura estan escrites com un «informe» («relatòrio») policial, que documenta un incident criminal que involucra un grup de nois, tots habitants del barri turbulent «Bairro 1 de maig». Com a tal, la investigació i la

revelació de l'estat d'aquest lloc al nord de Lisboa es pot veure com una exposició, en primer lloc, de com es formen les relacions entre les persones en base a la relació que tenen amb el lloc; en altres paraules, del poder que exerceix el lloc sobre els seus habitants; i, en segon lloc, de fins a quin punt és possible parlar (i actuar) com a individu en contraposició a un col·lectiu. En general, aquestes consideracions fan referència a la qüestió de la pertinença, que es manté irresolta. Pel que fa al Bairro, el lloc representa un territori autònom, un món en miniatura, en una peça de ficció que intenta penetrar en la qüestió de què disciplina, però també resisteix, la creació del jo en un lloc concret. El barri d'exilis esdevé, d'aquesta manera, el centre de la narració, on es desenvolupa la conjunció de trames argumentals individuals i on es creen noves genealogies, potser fins i tot una genealogia de la pròpia literatura. Aquestes observacions equivalen a un reconeixement de la manera en què l'escriptura relaciona els exiliats, o marginats, amb el centre o, més aviat, de com n'és de necessari, replantejar-se tant el marge com el centre com a indicadors de pertinença.

1.1 Un Legião postmodern: a l'exili

Pel que fa a la qüestió de l'exili contra la pertinença, la novel·la pren el títol de la Bíblia. Una història d'exorcisme i de salvació, explica que Jesús va trobar el dimoni gerasenc Legião, que tenia un esperit impur perquè havia estat posseït per una legió de veus demoníques. A la versió de Marc de la història llegim el següent:

And they came to the other side of the sea, to the region of the Gerasenes. And when Jesus got out of the boat, suddenly there met him out of the tombs a man with an unclean spirit, who was living among the tombs, and no one could restrain him any longer, not even with a chain, for he'd been bound with fetters and chains many times, but the chains were torn apart by him and the fetters smashed, and no one was strong enough to tame him. And every night and day among the tombs and on the mountains he was screaming and gashing himself with stones (Newheart 2004: xix)¹

Jesús salva l'home posseït, que després passa la resta de la seva vida explicant com el seu salvador va fer fora els esperits demoníacs, que es van refugiar en un ramat de porcs i després es van ofegar. A la novel·la de Lobo Antunes, es podria dir que el Bairro parla com un col·lectiu «impur», habitat per una legió sencera de veus que estan exiliades de la societat. No obstant això, en lloc d'amagar-se, encadenat i presoner, el Bairro, sota la vigilància constant de la llei, o de la policia, està subjecte a un règim «disciplinari», o, com diria Foucault, a un control disciplinari que originàriament s'aplicava per marginar el «leprós» de la resta de la societat. A *Discipline and Punish*, Foucault escriu el següent:

NOTES

1 | Lobo Antunes fa referència a la mateixa història citant a Lluc 8: 26-28 al principi de la novel·la.

The constant division between the normal and the abnormal, to which every individual is subjected, brings us back to our own time, by applying the binary branding of exile of the leper to quite different objects; the existence of a whole set of techniques and institutions for measuring, supervising and correcting the abnormal brings into play the disciplinary mechanisms to which the fear of the plague gave rise (Foucault, 1991: 199).

NOTES

5 | J. Bentham, *Works*, ed. Bowring, IV, 1843.

Efectivament, la relació entre l'exili del leprós i el Legió contemporani es veu reforçada a la novel·la. En el cas del Legió bíblic, Déu, a través de Jesús, va exercir el seu poder sobre els homes guarint el malalt, que després es va reinserir a l'ordre de la gent. Pel que fa al paper del lloc, val la pena assenyalar que la cura de Legió va tenir lloc al territori gentil (Newheart, 2004: 38): «[T]he unclean spirit has brought the man into unclean places» (42). En un context contemporani, l'expulsió del leprós de la societat i l'exercici de poder d'una autoritat suprema ressorgeixen en la teoria de càstig i de disciplina de les reflexions de Foucault sobre el *panoptisme*.

En referència al «centre de vigilància» de Jeremy Bentham, o *El Panòptic* (1787), Foucault observa que aquesta construcció permet, per exemple, vigilar els presoners sense que puguin veure el vigilant. Cada persona es troba en una unitat espacial i els guardes poden «veure constantment i reconèixer immediatament» cada individu. Com a conseqüència, la visibilitat es converteix en una trampa i el poder s'exerceix automàticament (200-201). Contràriament al que va passar al Legió bíblic, que s'amagava entre els sepulcres, l'objectiu de la construcció disciplinària de Bentham, tal com indica Foucault, era assegurar que «[l]a multitud, massa compacta, lloc d'intercanvis múltiples, d'individualitats que es fonen, efecte col·lectiu, s'anul·la en benefici d'una col·lecció d'individualitats separades.»(201)⁵. El Panòptic també era un laboratori de poder, «es podria utilitzar com a màquina de fer experiments, de modificar el comportament, d'encaminar o de reeducar la conducta dels individus.» (203). Cal observar que aquests cossos individuals en l'espai són el contrari d'un poder singular i suprem; són «tota la regió inferior» del domini panòptic, «la dels cossos irregulars, amb els seus detalls, els seus moviments múltiples, les seves forces heterogènies, les seves relacions espacials» (208), i el que fa falta, per a l'anàlisi disciplinària d'aquest grup heterogeni, són:

[m]echanisms that analyse distributions, gaps, series, combinations, and which use instruments that render visible, record, differentiate and compare: a physics of a relational and multiple power, which has its maximum intensity not in the person of the king, but in the bodies that can be individualized by these relations (208).

Segons aquestes observacions, l'objectiu del Panòptic, com a cos social, són les «relacions de disciplina» (208) i no la presència d'un

poder sobirà. Si, tal com escriu Foucault, Bentham somiava la creació d'una societat que fos «travessada i penetrada» per una xarxa de mecanismes disciplinaris, el Panòptic proporcionava la fórmula per a aquest propòsit (209)⁷.

Si fem un gran salt des del paper del Panòptic a la societat contemporània fins a la qüestió de la identitat nacional i la literatura, és evident que la societat, com a domini panòptic, ha esdevingut cada vegada més rebel i més difícil de controlar o d'analitzar. Les relacions disciplinàries interpersonals han esdevingut molt més complexes, de la mateixa manera que la qüestió de l'individu, de la identitat i de la nació. Avui en dia, les possibilitats combinatòries entre individus dins del mateix col·lectiu semblen infinites i només la visibilitat no pot assegurar cap mena de disciplina ni d'ordre, principalment, perquè l'ordre en si ha esdevingut relatiu. De fet, fa la impressió que l'ordre ha esdevingut tan relatiu com el discurs que el vol mantenir. Podria ser, doncs, que actualment la forma del panoptisme només es pugui definir d'acord amb les relacions *discursives* operants de la societat contemporània? Sembla que Holstein i Gubrium mantenen aquest punt de vista quan debaten la noció de la «identitat narrativa al món postmodern» (2000). Fent referència a Foucault, escriuen el següent:

Across the various institutional realms, newly emergent discourses formed subjectivities of their own. Rather than the individual self being the center of experience through time immemorial, Foucault argues that the idea of a centered presence is itself a discursive formation, part of a historical set of language games, if you will, that articulate the discourse of a present subjectivity on several fronts (Holstein, Gubrium 2000: 79).⁸

I més endavant:

This contemporary panopticism is a massive set of language games we engage in virtually every day. Their various terms locate and discursively ground the construction of the empirical self. This ending for the story of the self directs us to the local incitements of seemingly endless personal narratives. These are not grand narratives of the self. To be sure; instead, they are accounts that borrow from diversely situated and formulated language games to convey who and what we are in our private spheres and very 'own' inner lives (80).⁹

Tal com es podria extreure d'aquestes observacions, el panoptisme postmodern com a pràctica de discurs està molt relacionat amb el concepte del col·lectiu com a cos social compost. La idea que es manté en aquest estudi és, per tant, que la relació discursiva i disciplinària, però també resistent i fins i tot «revolucionària», entre individus es pot representar de manera creativa, com a literatura. A més, dins la «institució» o «estat», de la literatura, la idea d'identitat nacional es pot dur a terme com a pràctica creativa, la complexa genealogia de la qual es troba – com s'ha mencionat anteriorment – en el territori «social» entre el centre i el marge.

NOTES

7 | A *Discipline and Punish* (1991) Foucault proporciona una explicació històrica de l'evolució de les institucions disciplinàries, inclosa l'organització de l'aparell policial, que es va convertir en una extensió de l'estat al segle XVIII. Veure pàgines 218-228.

8 | N. de la T.: “Per mitjà dels diversos reialmes institucionals, els nous discursos emergents han format subjectivitats pròpies. Més que el fet que l'individu hagi estat el centre de l'experiència durant temps immemorial, Foucault argumenta que la idea d'una presència centrada és pròpiament una formació discursiva, part d'un conjunt històric de jocs del llenguatge, més ben dit, que articulen el discurs d'una subjectivitat present a diversos fronts.”

9 | N. de la T.: “Aquest panoptisme contemporani és un conjunt enorme de jocs del llenguatge que trobem pràcticament cada dia. Els seus termes diversos localitzen i basen discursivament la construcció del jo empíric. El final de la història del jo ens dirigeix a les incitacions locals de narracions personals aparentment sense fi. No són grans narracions del jo. Sense cap dubte; sinó que són relats que prenen de jocs del llenguatge diversament formulats i situats per comunicar qui o què som a les nostres esferes privades i a les nostres 'pròpies' vides interiors.”

2. *In situ*: la família postmoderna i la genealogia

La idea és que les relacions discursives que tenen lloc *in situ* creen un «cos social», la complexitat del qual, pel que fa al significat i a la identitat, deriva tant del lloc com de cada participant en el camp. Citar la visió de Deleuze del poder foucaultia és suficient per fer que el problema de la densitat del lloc sigui més que evident. En una secció d'un seminari titulat «A New Cartographer», escrivia el següent: «El poder té com a característiques la immanència del seu camp, sense unificació transcendent; la continuïtat de la seva línia, sense una centralització global; la contigüitat dels seus segments, sense totalització diferent: un espai serial» (Deleuze, 1988: 27)¹⁰. Com Gregg Lambert observa, el més important que sorgeix d'aquesta descripció és que «l'espai social en si [és] una multiplicitat de relacions (és a dir, immanència, continuïtat, contigüitat) que encara no estan estructurades en una jerarquia o una piràmide» (Lambert, 2008: 141). Aquesta observació, contràriament a la d'una autoritat «superior», fa la idea de poder i de dominància més difícil, perquè el poder «no flueix en una sola direcció, “des de dalt”, sinó també “des de sota”, perquè els subjectes dominats també produeixen la realitat de la funció del dominador com un moment d'unificació transcendent» (141). També, com es comenta més endavant, és important tenir present que el poder no és una cosa «afegida» al camp social, sinó «profundament arrelada al nexa social» (Foucault, 1994: 343). Això, al seu torn, afectarà la nostra visió del poder, de la història i de la genealogia, fet que en el cas d'aquest tema i d'aquesta novel·la es fa evident. Per a Lambert, la teoria del poder de Foucault és més aviat genealògica que no pas històrica, perquè «només un mètode genealògic ha de ser responsable de desviacions o d'accidents sobtats que puguin afectar el genus (forma)» (145). En altres paraules, no hi ha cap lògica interna en el desenvolupament de les formes, que existeixen com una multitud d'esdeveniments que s'interconnecten (Dodd, 1999: 90). Tanmateix, la novel·la de Lobo Antunes demostra que en la literatura, com a esdeveniment i com a joc de la llengua, la noció d'«identitat nacional» és qüestionada per una producció i una utilització contínues de material discursiu («genealògic»). Més concretament, en el cas de la literatura com a «lloc» de poder per dret propi, té a veure amb una forma de negociació en curs entre el que és històric i el que és anhistòric de la manera que l'ordre del «model genealògic» continua sent afectat per l'extensió del mode discursiu. A més, la literatura, com a model de poder anhistòric, està constantment en procés de convertir-se en històrica pel fet que els participants discursius s'alimenten, o es mantenen, del seu propi material genealògic i històric del passat. Conseqüentment, les trames argumentals individuals, que constitueixen el lloc heterogeni col·lectiu de les relacions de poder,

---

NOTES

10 | Citat a Lambert, 2008: 141.

també són un lloc de memòria, que és portada altra vegada al present, o actualitzada, pels participants, que produeixen la seva pròpia singularitat com a subjectivitats.

3. Una legió d'individus: «Perquè som molts»

Per tal de demostrar les consideracions anteriors, recorreré a la novel·la *O meu nome é Legião* per fer-ne una anàlisi més minuciosa. Com he mencionat anteriorment, aquesta novel·la, com la major part de l'obra de Lobo Antunes, demostra que la conjunció de veus narratives crea un col·lectiu que parla com si fossin «molts en un». Tornant a la qüestió de les relacions de poder, la característica més impactant de la novel·la és que aquestes veus parlen des d'una posició que ja no pertany a cap mena d'ordre fixat. Privats de tota autoritat, els representants de la llei es veuen impotents davant del Bairro, que sembla existir seguint les seves pròpies lleis. D'una banda, les veus parlen com a figures nòmades anònimes, únicament discernibles pel color o per altres trets físics¹¹. D'altra banda, el discurs és una exploració contínua del passat, o de la qüestió de qui o què som «nosaltres», pel que fa al jo i al lloc. La novel·la sembla posar èmfasi en el fet que quan «l'ordre antic» falla¹², no hi ha cap diferència entre els representants de la llei (la policia) i els habitants exiliats del Bairro pel que fa a l'autoritat; ni cap diferència discursiva entre les veus del passat i les del present. Així doncs, el material genealògic s'alinea amb el material històric. Quan cadascuna de les veus contemporànies recorda veus del passat, tant si pertanyen a membres de la família com a examants, cada veu i cada trama argumental individual s'uneixen en la producció d'una obra literària. La constel·lació de veus narratives es pot considerar semblant a una «família», o en un sentit més ampli, a una «nació», les «fronteres» de la qual estan determinades per les diverses operacions que tenen lloc dins l'entitat.

3.1 Enunciats, consignes i cossos

Pel que fa a la redacció, ja he mencionat que el capítol d'obertura està escrit com si fos un informe policial i, per tant, està redactat seguint les convencions formals, però s'encreua amb els records personals del narrador:

escuto um oco de gruta no interior de mim ou seja pingos vagarosos e raros que deduzo pertencerem a episódios da época há tanto tempo morta em que me emocionava, o meu chefe a estranhar
-Tem as pálpebras vermelhas você e o pisa-papéis de uma banda para a outra a atanzanar-me, defendo-me calculando quantos palitos no restaurant de Ermesinde ou a imaginar a minha filha no mesmo banco que eu a observar os prédios igualmente misturando e separando dedos, talvez prove um dos bolos, talvez pingos também, dava oito décimos do

NOTES

11 | Cf. “[D]e acordo com a ordem habitual ou seja o chamado Capitão de 16 (dezassexis) anos mestiço, o chamado Miúdo de 12 (doze) anos mestiço, o chamado Ruço de 19 (dezanove) anos branco e o chamado Galã de 14 (catorze) anos mestiço na dianteira e os restantes quatro, o chamado Guerrilheiro de 17 (dezasete) anos mestiço, o chamado Cão de 15 (quinze) anos mestiço, o chamado Gordo de 18 (dezoito) anos preto e o Hiena de 13 (treze) anos mestiço assim apelidado em consequência de uma malformação no rosto [...]” A Antunes, 2007: 14.

12 | El policia, al principi de la novel·la, expressa la connexió entre el sentit social i corporal del “desordre”. La caiguda del règim es descriu amb referències al deteriorament físic: “o que este país decaiu com a democracia senhores, a falta de respeito, o desgoverno, os pretos, as minhas víceras até que trabalhavam com eficiência, oleadas, tranquilas e por favour não me venham com o argumento que a idade é outra porque não é a idade é o salve-se quem puder que se transmite aos órgãos, aí estão eles cada qual para o seu lado a funcionarem sozinhos que bem sinto as supra-renais e o pâncreas egoístas, ferozes a atormentarem-me o verniz com as unhas sob o aparador do estômago [...]” *Ibid.* p. 37.

ordenado para saber o que pensa em mim se é que pensa em mim, não acredito que gaste tempo comigo, em pequena ria-se a dormir, gatinhava para trás, espalhava a mão na cara

-Fui-me embora (Antunes 2007:35).

El policia narrador relata a dues línies temporals, és a dir, a veus tant del passat («pingos») com del present («pálpebras vermelhas»). El resultat és que els records de la seva filla semblen més presents que la pròpia filla. De manera semblant al cas dels seus pares («(-Desculpe se a contrário mãe mas o que herdei do meu pai)» (20), ella no forma part de la seva vida. A més, cada membre de la família està exiliat l'un de l'altre, però tots estan connectats per la memòria discursiva «(pronto confesso tenho vergonha do meu pai)» (29). També, el narrador sospita que l'exili no és intencionat, sinó el resultat d'un tret inexplicable que fa que els altres s'allunyin d'ell: «perdoem-me se exagero, mas visita-me a suspeita de existir qualquer coisa em mim, no aspecto, na maneira de exprimir-me, no cheiro, que afasta as pessoas, o meu chefe para não ir mais longe nunca me estende a mão» (26). Des de la seva posició d'exiliat, les «gotes» del passat que porta a dins es converteixen en l'única connexió entre el jo i el món, fins al punt que el lliguen – discursivament – al lloc i al present i, per tant, fins i tot a la seva filla: «há alturas em que me ocorre que qualquer coisa entre nós, um laçozinho ténue, uma espécie de saudade, patéticas no género e engano, laço algum, ela uma gruta também onde os pingos e os líquenes secavam, espaço vazio e sem ecos, pedras mortas, silêncio [...]» (50).

Com a repetició, o extensió, de la primera trama argumental, l'eco del mateix tipus d'història familiar alterada apareix a les narracions dels habitants del Bairro, per exemple, en la veu d'una dona:

Nasci aqui, sempre morei aqui, os meus pais e o meu filho faleceram aqui e portanto sou daqui e não saio daqui mesmo que o meu marido continue a insistir que os corvos se foram e os defuntos deixaram de perguntar por nós no baldio onde os enterramos às escondidas a seguir ao que sobeja de uma capela de quinta [...] (169).

Aquí, el «Bairro», com a lloc d'origen i de mort, compleix el paper d'una llar. La veu de la dona està «arrelada» a aquest lloc i també pot «sentir» altres veus: «são outras vozes que oiço, finados de antes do meu nascimento num português de pretos porque somos pretos e não temos um lugar que nos aceite salvo figueiras bravas e espinhos [...]» (173). En aquest cas, la qüestió de la pertinença, de l'exili i del jo té un altre significat, perquè el sentit del jo està determinat i, per tant, disciplinat pel discurs de raça i de gènere. El Bairro és el lloc dels exilis, de temporalitats diferents i de genealogies que no estan fixades, i les històries familiars corren el perill de desaparèixer en el rebuig i en l'oblit. Per exemple, la dona no vol reconèixer el seu fill: «não me comparo com o meu filho porque não tive filho, tive cacos

a ferirem-me por dentro e um choro que as velhas embrulharam em panos [...]» (177). El lligam familiar té un sentit de dolor corporal i de distanciament («era um desconhecido que recebi como um desconhecido») (180):

depois do falecimento do meu pai a minha mãe a espreitar os corvos sem espreitar fosse o que fosse porque o Bairro lhe acabava nos limites do corpo, para além da pele não existe nada e o que existe no interior da pele não me rala, não sou fora de mim e o que sou em mim não o sinto, não senti os meus filhos, cresceram-me no sangue sem me pertencerem, foram-se embora, adeus, a minha filha primeira, quase branca (294).

Ara bé, si aquests enunciats es poden considerar representatius de les comunicacions d'unió i de separació dels exilis, és evident que la qüestió de pertinença i de separació resulta problemàtica en el context de la identitat i de la narrativa. Els enunciats són «enunciats corporals», en el sentit que expressen i determinen discursivament el cos («branco», «preto», «mestico») dins d'un règim de relacions de poder i, en referència a Deleuze i a Guattari, la novel·la és un exemple que el llenguatge és primàriament social i està format per consignes, expressades per actes de parla relacionats amb una «obligació social» i no amb una comunicació d'identitat (Deleuze, Guattari, 2004: 87). En altres paraules, és més una qüestió de repetició i de redundància que d'informació i de significació i tant la significació com la subjectivació depenen de la «naturalesa i de la transmissió de consignes en un camp social determinat» (88). A més, el «col·lectiu impersonal» determina, o assigna, la «individualitat i les seves distribucions canviant dins el discurs» (88). Deleuze i Guattari continuen emfasitzant que els actes de parla s'atribueixen als cossos (en un sentit ampli) d'una societat determinada i les consignes tenen un poder de variació, per exemple, en el cas de la qüestió de raça i de gènere. Tal com Lambert esmenta, «“negre” i “blanc” com a atributs, són una transformació incorporària que s'aplica directament als cossos i que s'insereix a les accions i les passions del subjecte. En resum, subjecta el cos a un “ordre”» (Lambert, 58). En la veu d'una dona *mestiço*:

Que coisa é mulher?
Talvez a palavra secreta que qualquer dia direi
Que coisa é mulher?
[...]
não me vou embora deste Bairro porque não sei se existo desde que
estou sozinha [...]
(qual o motivo que não entendo de não partir daqui?)
[...]
(há quanto tempo não sou branca eu?) (95-97).

Aquestes consideracions demanen més recerca sobre el paper concret que desenvolupen els actes de parla i les consignes a

---

la novel·la, on la determinació d'un «ordre» discursiu sembla problemàtica. Per tal de veure més detingudament la relació entre consignes, genealogia i identitat, resultarà profitós parlar breument de la teoria de sistemes i de la família.

3.1.1 La constel·lació familiar postmoderna: autopoiesi

Es pot examinar de quina manera actuen les relacions de poder discursives de la novel·la sobre els uns i els altres en un sentit productiu mirant el Bairro, o el col·lectiu, com un «sistema social»: d'una banda, hem vist que el règim de consignes determina – almenys temporalment – la subjectivació i la individualitat assignant un lloc dins d'un ordre. D'altra banda, aquest lloc és una posició relativa i quan l'ordre desapareix s'han d'establir nous ordres, juntament amb noves consignes. Se suposa, per tant, que el material per produir els nous ordres i les noves consignes s'ha de trobar a les reminiscències del jo. A més, les línies de memòria individuals reorganitzen les relacions dins del Bairro com a lloc de poder i, com a conseqüència, redisciplinen l'ordre. Això demostra que el Bairro, com a «sistema», està contínuament negociant a través de fronteres (temporals, espacials, objectives, subjectives), per exemple, si establir-se com a sistema tancat o com a sistema obert de producció/creació i de rebuig d'identitat. Referint-se a les «famílies» com a sistemes socials, Mary Joan Gerson observa que si un sistema tancat està governat per una llei d'entropia, es deteriorarà cap a un caos indiferenciat (Gerson, 1996: 22), mentre que els sistemes «oberts» són orgànics i es «mouen cap a un grau de complexitat cada vegada més alt, perquè hi ha un intercanvi d'informació amb l'entorn exterior per tal de mantenir un “estat estacionari” o equilibri»(22).

Pel que fa a les «relacions familiars» a la novel·la – i, per tant, al Bairro –, resulta evident que el col·lectiu tendeix tant a un caos entròpic com a establir-se en un «estat estacionari». La seva complexitat – derivada de la seva naturalesa discursiva – assegura que el col·lectiu es mantingui i es reproduïxi gràcies a l'intercanvi constant de consignes que creen ordres, però que també en destrueixen, i que, al seu torn, reconnecten. Per exemple, les assignacions de raça i de gènere són una manera de «denominar» el jo però, mitjançant la intervenció de la memòria (és a dir, la història), aquesta fixació, o «denominació», és desestabilitzada per un ordre diferent, el que emana de l'interior del jo. Com a resultat, veiem que és el jo qui negocia el seu «vocabulari» intern amb els que venen de l'exterior (lloc) i la novel·la demostra, d'una banda, que ser «vist» vol dir ajustar-se a una sèrie de consignes i a un règim d'enunciats relatiu; però també, d'altra banda, fa explícit que, introduint una trama argumental i una línia temporal individuals, aquesta posició, o ajustament, es posa seriosament en dubte. Sembla que els cossos rebutgen els enunciats, o s'hi oposen, des de dins i, com a resultat,

---

la novel·la es converteix en un camp de batalla discursiu i lingüístic. Tal com observa Deleuze: «el poder és una “altra cosa” (un ésser líquid) que apareix tant al costat dels enunciats com al nivell dels cossos. Això és el que transmet (una relació de força que apareix a les immediacions d'un altre cos i que causa la relació de poder); al mateix temps, el poder té un sentit definit que està lligat al sentit lingüístic» (Lambert, 2008: 149).

En altres paraules, la novel·la mostra el «cicle vital» de la narració com una línia constant d'errors i de desviacions de la norma (Lambert, 2008: 165ff). És molt probable que el llenguatge «falli» i decebi el jo i, com a molt, és un mitjà per crear i eliminar noves fronteres constantment. Com diu Foucault: «No vull dir que l'estat no sigui important; el que vull dir és que les relacions de poder i, per tant, l'anàlisi que se n'ha de fer, s'estenen més enllà dels límits de l'estat...» (Foucault, 1994: 123ff). La disciplina del llenguatge, a més, és un joc, una aplicació de poder, però troba resistències constantment i, com a conseqüència, esdevindrà impotent. Les últimes pàgines de la novel·la de Lobo Antunes, mostren què passa quan les veus demoníques són exorcitzades, o «disciplinades», per un «ordre» *després que l'ordre fixat hagi fallat*. Aquesta part mostra amb una ironia aguda, que el llenguatge com a poder només es pot disciplinar a si mateix; només es mostra a si mateix, no als altres.

4. Conclusió: una legió literària

Cap al final de la novel·la, recuperem la veu de la policia, ara a l'exili, de fet, un habitant del Bairro desolat. Les seves reflexions ja no segueixen l'ordre de l'informe policial i se sorprèn perquè no recorda absolutament res de l'època en què creia en l'«ordre» (337, 354). Ara, se centra en el discurs narratiu: «(expressão quase poética, a beleza que as frases ganham quando as deixamos à solta) [...]» (345), i fins i tot els records s'han tornat independents *com a discurs*: «(ora aí está uma memória clara, quem não se maravilha com as idiosincrasias da mente?)» (345). Així mateix, l'últim capítol té la veu d'un dels nois del Bairro i està relacionat amb la trobada amb la llei. El noi ha passat set mesos a l'anomenada institució (364): «Puseram-me na oficina do carpinteiro e na escola» (365). I els miralls narratius, la retòrica «apresa» d'un ordre disciplinari institucionalitzat, que té l'objectiu d'incloure el jo al llenguatge: «Suponhamos dois automóveis a cinquenta quilómetros um do outro. O primeiro automóvel numa esquina que designaremos por A como água e o Segundo automóvel noutra esquina que designaremos por B como bota» (368). O:

Água e bota não são para escrever. Só para ter a certeza que não confundem A e B com outras letras. Não o A evidentemente. Vogal cheia. Fácil. Totalmente aberta mas o B traiçoeiro. Susceptível de ser entendido como D ou P ou Q ou T. Cuidado com o B. Continuemos (372).

Més endavant, la veu del noi («mestiço») és interrompuda per la de la policia, o fins i tot s'hi alinea, la qual cosa ens retorna només a l'ordre de l'acte de parla:

(retomámos o ditado é o último parágrafo)
o mestiço a levantar um taco vírgula a abrir um saco de lona
(eu uma semantinha que sai pela janela e definitivamente perco)
a abrir um saco de lona não sei se vírgula e a retirar do saco uma
espingarda vírgula cartuchos vírgula
(não consigo dizer isto devagar perdoem têm de correr ao meu lado)
[...]
(acabaram-se as virgules é só correr senhores)
como a semente me abandonou a mim ou seja me abandonei a mim
mesmo, vos abandonou a vocês e desapareceu no silêncio de que
o mundo é feito, acabou-se a minha mulher, acabou-se o Instituto,
acabaram-se as aulas (379).

Aquí, pel que fa a l'estructura narrativa i a la redacció, tenim un exemple de com el discurs de la policia «torna» al principi; de com totes les veus, o actes de parla, implicades en la narració han arribat a constituir un «ordre» diferent dins de la novel•la com un tot. Al final del «relatório», les veus es barregen i la policia, el jo, és Legião, el Bairro, perquè està format per molts i el seu poder deriva del fet que està habitat per una sèrie d'ordres canviants o de genealogies, dominat per alguns, dominant-ne d'altres. Lobo Antunes demostra que escriure una peça de ficció contemporània es converteix en un exercici metaficcional, en què el procés d'escriptura es fa visible i es mostra a si mateix com una disciplina, una institució o un estat. Per tant, tots som participants institucionalitzats, però tot i això individus, implicats en la realització de l'obra i en l'establiment de les seves fronteres, i finalment, l'activitat discursiva es converteix en un exercici en curs de redeterminació dels límits del jo i del col•lectiu.

Bibliografia

- ANTUNES, António (2007): *O Meu Nome é Legião*, Lisbon: Publicações Dom Quixote.
- CONNOR, Steven (1997): *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary*, Oxford: Blackwell.
- DELEUZE, Gilles (1988): *Foucault*, trans. Sean Hand. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- DELEUZE, Gilles and Félix (2004): *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi. London and New York: Continuum.
- DODD, Nigel (1999): *Social Theory and Modernity*, Oxford: Blackwell.
- FOUCAULT, Michel (1991): *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, trans. Alan Sheridan. London: Penguin.
- FOUCAULT, Michel (1994): *Power*, trans. R. Hurley. New York: The New Press.
- GERSON, Mary Joan (1996): *The Embedded Self. A Psychoanalytic Guide to Family Therapy*, Hillsdale NJ: The Analytic Press.
- HOLSTEIN, James A. and Jaber F. Gubrium (2000): *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Gregg (2008): *Who's Afraid of Deleuze and Guattari?* New York: Continuum.
- NEWHEART, Michael Willett (2004): "My Name is Legion." *The Story and Soul of the Gerasene Demoniac*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.